

Cees Koster

Toet toeter toet toet jeh!

Vertalen als coveren

Help! The Beatles in het Nederlands

De namen Bindervoet en Henkes zijn, net als bij de namen van andere beroemde duo's, volledig aan elkaar verkleefd. Toen ik ze in de inleiding bij de *Filterspecial* over hun vertaling van James Joyces *Finnegans Wake* de Gilbert & George en de Rodgers & Hammerstein van de Nederlandse literatuur noemde, had ik ook de namen Lennon & McCartney kunnen gebruiken. Dan had ik nu mooi een punt kunnen scoren, want nu blijkt dat zij daadwerkelijk de plaats van dit tweetal hebben ingenomen in *Help! The Beatles in het Nederlands* ('Alle liedjes van De Beatjes', luidt het op de achterflap) – voor mij een van de feestelijkste boeken van het vorig jaar. Ze nemen natuurlijk niet alleen de plaats in van L&M, maar van alle Beatles. Als Rob, Bert, Jan en Erik (alweer de achterflap) stellen zij zich in de plaats van John, Paul, George en Ringo. Met recht mogen zij dus de *transfab four* genoemd worden.

Het is een feest om het boek te lezen, al is lezen misschien het goede woord niet – het is een feest om het te gebruiken: mee te lezen, mee te zingen en te raadplegen. Voorwaarde daarvoor is wel dat je van de Beatles houdt, de liedjes paraat hebt en bestand bent tegen de reflex van meligheid waarmee Bindervoet & Henkes behept zijn. Naast vertalingen van alle 213 'officieel' (want door de platenmaatschappijen waar de Beatles bij waren aangesloten) uitgebrachte liedjes, zijn in het boek ook korte beschouwende en informatieve tekstjes over de liedjes opgenomen, die een grote kennis over en betrokkenheid bij het onderwerp verraden. Hoewel de vertalingen de kern van het werk uitmaken, gaat het meeste leeswerk zitten in deze nevenschriften, waarin de vertalers hun geest vrijelijk laten waaien. Ze tonen zich hierin ware mythografen en bestoken de lezer met veel anekdotische en hilarische wetenswaardigheden over de *fab four*. Vooral in deze tekstjes trekken ze het register van meligheid wijd open – geniet, maar met mate.

Erg interessant is wel dat in deze margestukjes een kleine, zeer geslaagde, vertaalhistorie schuil gaat. Veel aandacht gaat uit naar eerdere vertalingen en Nederlandstalige covers van Beatlesliedjes, door hun Kievercovers gedoopt (Kiever staat tot kever als Beatles staat tot beetles, in de terminologie van B&H). Voor mij waren de vele vertalingen, associatieve versies en tegenvertalingen ('She loves you' wordt 'Ik haat je') die zij hebben opgediept een eye-opener. Vooral 'She Loves You', 'Yesterday' en 'Yellow Submarine' blijken de Nederlandse tekstdichters vaak tot een reactie te hebben aangezet. Een illus-

ter gezelschap komt langs: van literatoren als Jaco Groot en Harry Geelen tot entertainers als Toby Rix en Twee Kleintjes Pils. Dat het er zo veel zijn had ik niet vermoed, maar geeft wel aan dat de vertalingen van Bindervoet en Henkes stevig in een traditie zijn verankerd.

Of hier de term vertaling gebruikt mag worden zal voor veel mensen een punt van discussie zijn. Voor de erven George Harrison gold dat zeker. Toen zij wel eens een proeve van het werk van B&H wilden zien, kregen ze een letterlijke terugvertaling van de vertaling van 'Here comes the sun' opgestuurd: 'Here comes the snow'. Dat wilden ze toch wel graag wat 'nauwkeuriger'. Op last van de erven George werd 'Hier komt de sneeuw' dan toch maar 'Hier komt de zon'. Van de weermomstuit hebben B&H alle overige keren dat 'sun' in de liedjes voorkomt, in de vertaling 'maan' staan.

Een van de klassieke metaforen voor het vertalen, waarin de marges van de vertalersvrijheid centraal staan, is die van het uitvoeren, of interpreteren, van een partituur. De vertaler staat daarin gelijk aan de dirigent: de dirigent kan zijn eigen accenten leggen in de uitvoering, maar veel ligt al vast in de overgeleverde compositie: instrumentatie, maatsoort, tempoaanduiding, noem maar op. De metafoer wijst vooral op de beperkingen van die vrijheid – de vertaler kan wel zijn eigen accenten leggen, maar ... hij is toch niet meer dan de uitvoerder van het werk van een ander, dus... mag hij daar niet te ver in gaan.

Tijdens het gebruik van *Help!* viel mij in dat een meer hedendaagse en ruimere aan de muziekpraktijk ontleende metafoer zou zijn die van het vertalen als *coveren*. Het zou in elk geval een metafoer zijn die veel beter van toepassing is op wat de *transfab four* doen.

De Beatles is misschien wel de meest gecoverde band uit de geschiedenis van de popmuziek. Zo goed als er een onoverzichtelijke hoeveelheid uitgaven bestaat van Beatlesbootlegs, waarop elke noot van een per ongeluk door een lid van de Beatles aangeraakte snaar of toets te horen valt, is er ook een *mer à boire* aan coverversies van Beatlesliedjes dat trekjes heeft van een heuse industrie. Voor de liefhebber is er een heel scala aan soorten covers, van kopieën (die, zoals dat in de volksmond heet, 'niets toevoegen aan het origineel'), muzikale en tekstuele adaptaties, tot parodieën (Peter Sellers was daar in de vroege periode een meester in) en pastiches (zoals bijvoorbeeld de Rutles, die in de wereld van *Help!* ook een Nederlandse analogie hebben: de Nietjes – Nietjes: Beatjes als Rutles: Beatles). Er zijn een heleboel *mainstream* covers onder, artiesten of groepen die een los nummer op hun repertoire hebben gezet, maar ook veel geinige, ontroerende, blasfemische en verbijsterende – alle reacties tezamen vormen een sterk bewijs voor de onaantastbare status van de Beatles als supercanon van de popmuziek. Zowat elk genre popmuziek heeft zijn eigen Beatlescompilatie: reggae, punk, ska. In elk land is wel een compilatie te vinden van plaatselijke grootheden die de Beatles coveren in vreemde of eigen taal. Fameus zijn natuurlijk de klassiek gearrangeerde versies: strijkkwartetten, symfonieorkesten, barokensembles die hun eigen versies uitvoe-

ren, de Beatles op z'n gregoriaans. Er bestaan zelfs doelgroepcovers, vooral voor kinderen: 'Beatles for Kids', 'Beatles for Babies' en (mijn persoonlijke favoriet) 'Bedtime With The Beatles', waarmee je je jongste dochter in slaap kunt wiegen bij de zoeter dan zoete klanken van 'She's Leaving Home', of je zoontje rustig kunt krijgen met het harpgetokkel op 'Nowhere Man' – de teksten komen 15 jaar later wel, als ze er nog iets van willen weten, tegen die tijd.

Even breed en rijk is het scala aan soorten vertaling dat Bindervoet en Henkes op de liedjes hebben losgelaten. Het echte kopiëren komt niet heel vaak voor, al worden bijvoorbeeld wel alle klankstoplappen en achtergrondwoordjes consequent meevertaald – een typisch B&H'se *running gag*. Maar vaak worden die ook betekenisvol gemaakt, zoals in de vertaling van 'Drive My Car' van Rubber Soul ('Mijn chauffeur' van Rubber Zool – B&H kunnen niet veel open deuren voorbij lopen zonder toe te geven aan de neiging ze in te trappen), waarin het 'bee beep 'm bee beep yeah' wordt vertaald met 'toet toeter toet toet jeh'. Een goed voorbeeld van een tekstfragment waaruit de aspiratie spreekt om te voldoen aan meer traditionele noties van vertalen is 'Nowhere Man' / 'Nergensman' (ook van Rubber Zool):

Hij's een echte nergensman
Zit thuis, in z'n nergensland
Smeedt ie weer een nergensplan voor niemendal
Hij heeft niet echt een eigen blik
Ziet niets tot zijn laatste snik
Is ie daarin niet als jij en ik?

He's a real Nowhere Man,
Sitting in his Nowhere Land,
Making all his Nowhere plans for nobody.

Doesn't have a point of view,
Knows not where he's going to,
Isn't he a bit like you and me?

Aan de andere kant van het spectrum staan de liedjes waarin de correspondentie met het origineel op weinig meer dan een associatie is terug te voeren. Een mooi voorbeeld is de vertaling van 'Ob-La-Di, Ob-La-Da', een anekdotisch niemendalletje van de witte LP *The Beatles* ('De Beatjes'). In het origineel wordt in drie minuut negen het verhaal verteld van het vrolijke huwelijksleven van Desmond en Molly Jones. In de vertaling 'Odysseus' *Odyssee* wordt in diezelfde drie minuut negen de plot van James Joyces *Ulysses* naverteld ('Poldy is verkoper van reclametaal / Molly geeft concerten in het land [in het land] / Poldy heeft voor Molly net de post gehaald / En Molly ziet hem gluren naar haar kouseband [band]). Los van de structuur van het verhaaltje, is er

slechts één corresponderend element: de naam Molly, de hele associatieketen groeit uit dat ene woordje. Geestig is het wel.

Meestal zitten de vertalingen ergens tussen deze twee extremen in, bijna altijd is het resultaat verrassend en tonen de vertalers zich buitengewoon inventief. Regelmatig worden er postmoderne verwijzingsspelletjes gespeeld. Zo wordt 'Eleanor Rigby' 'James Paul McCartney', waarin McCartney en Ringo Starr figureren in de rollen van Eleanor Rigby en Father McKenzie. Het refrein wordt nu: 'Al die dooie Beatles, waar zouden ze nu zijn? / Al die dooie Beatles, wat zouden ze nu doen? // Ah! Denk aan al die dooie Beatles! / Ah! Denk aan al die dooie Beatles!'

Het leukste spel wordt gespeeld met 'Your Mother Should Know' / "Your Mother Should Know" van de dubbel-EP *Magical Mystery Tour* (Het tragische tovenaarsbal). In het Engels is dit een vrolijk nostalgisch liedje over een vrolijk nostalgisch liedje, bij B&H wordt het een vrolijk nostalgisch liedje over een vrolijk nostalgisch liedje dat 'Your Mother Should Know' heet ('dat je vader nog kent').

Het opvallendste kenmerk van de vertalingen is de veelheid aan transposities naar Nederlandse situaties. De vertalers naturaliseren er lustig op los: de ondertitel 'The Beatles in het Nederlands' maken ze meer dan waar. Zo komt Prins Bernhard langs in de rol van Bungalow Bill, nemen de vertalers ons, met goede redenen en veel succes, mee naar de Strabrechtse Hei bij Geldrop en Banne Buiksloot in Amsterdam-Noord in plaats van naar Strawberry Fields en spreken zij P.C. Hooft én Eddy Christiani na in 'Wijl mijn gitaar zachtkens weent', om maar drie voorbeelden uit vele te noemen.

Mijn indruk is dat H&B met dit boek hun hoogstpersoonlijke Beatlesmythologie in elkaar geknutseld hebben, die zijn plaats heeft tussen al hun andere werk. Captain Iglo komt weer langs, als *stand-in* voor Sgt. Pepper, en er wordt verwezen naar hun *Waar wij voor zijn en tegen* en ook worden er weer heel wat literaire rekeningen vereffend (een van de handelsmerken van het duo). Zo gaat in de vertaling van 'Get Back' ('Ga weg') de knoet over Doeschka Meijsing, en krijgt Maarten 't Hart ervan langs in de vertaling van Maxwell's Silver Hammer.

Dit alles is vast onderdeel van de houding van postmoderne ongrijpbaarheid die B&H zich kennelijk graag aanmeten. Ze willen laten zien dat ze niet van de straat zijn (zie Poldy en Molly Bloom, maar ook de stijlpastiche op Proust waar de vertaling van 'Roll over Beethoven' op uitdraait), maar zien er toch ook geen been in om 'Why Don't We Do It In The Road' nog eens extra platvloers aan te dikken tot 'Ik wil je neuken in de kont' (tevens voorzien van twaalf alternatieve doelgroepvertalingen). Choqueren is wel hun hoofddoel, ze zouden John Lennon kunnen wezen. In één moeite door weten ze ergernis en plezier, afschuw en ontroering op te wekken. Knap is het wel.

Op een enkele uitzondering na, is (na)zingbaarheid het belangrijkste criterium geweest en op dit punt zijn de vertalingen weinig minder dan vir-

tuos. De teksten passen allemaal bijzonder goed in melodie, maat en ritme en wie van meezingen houdt kan zich helemaal te buiten gaan. De *transfab four* kunnen dus een aardig potje vertalen. Maar dat wisten we allang. Het hele arsenaal aan vertaaltechnieken dat ze hier toepassen, hebben ze ook al in hun *Finnegans Wake*, en met evenveel succes, toegepast. En of ze nou de Beatles of Joyce coveren, ik neem er mijn hoed graag voor af.

Elk jaar, als aan de Zweedse Academie de deliberaties weer beginnen, staat er wel een groep malloten op die meent dat Bob Dylan de Nobelprijs voor de literatuur zou moeten krijgen. Hoeveel verdiensten Dylan ook voor de Moderne Westerse Cultuur gehad moge hebben – een pakhuis vol grootkruizen komt hem toe – op het gebied van de literatuur liggen ze niet. Op het gevaar af ook voor malloot uitgemaakt te worden zou ik hier de gedachte ter overweging willen geven om Bindervoet en Henkes voor te dragen voor de Nijhoffprijs, wegens grote inventiviteit, uitmuntende repertoirekeuze en een verrassende, brede, open en geestverruimende visie op wat het begrip vertalen allemaal kan inhouden. Maar het lansje dat ik hier wil breken is wel een heel futiel lansje. Zolang in de Nederlandse vertaalwereld de dienst wordt uitgemaakt door de conservatieve *mainstream*, hoef je het eigenlijk niet eens op te pakken.